

HAYKALTAROSHLIK MASHG'ULOTLARINI TASHKIL ETISH METODIKASI

Djabbarov Dilshod Turdikulovich. Jizzax davlat pedagogika universiteti,
“Tabiiy va aniq fanlarda masofaviy ta’lim” kafedrasida o’qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada haykaltaroshlik mashg’ulotlarini tashkil etish metodikasi yoritilgan. Mashg’ulotlarning asosiy turlari, ularni bosqichma-bosqich o’tkazish usullari va talabalar tayyorgarlik darajasiga qarab yondashuv metodlari ko’rib chiqiladi. Shuningdek, turli materiallar bilan ishlash texnikalari va pedagogik yondashuvlar tahlil qilinadi.

Kalit so’zlar: haykaltaroshlik, metodika, pedagogik yondashuv, materiallar, mashg’ulot, san’at ta’limi

Аннотация: В данной статье рассматривается методика организации занятий по скульптуре. Анализируются основные типы занятий, поэтапные методы их проведения и подходы в зависимости от уровня подготовки студентов. Также освещены техники работы с различными материалами и педагогические подходы.

Ключевые слова: скульптура, методика, педагогический подход, материалы, занятие, художественное образование

Abstract: This article explores the methodology of organizing sculpture lessons. It examines the main types of lessons, step-by-step implementation methods, and approaches based on students’ skill levels. Additionally, techniques for working with various materials and pedagogical strategies are analyzed.

Keywords: sculpture, methodology, pedagogical approach, materials, lesson, art education

Haykaltaroshlik mashg’ulotlarining ikki asosiy turi mavjud:

- A) Naturadan haykal ishlash
- B) Xotira va tasavvurdan haykal ishlash

Naturadan haykal ishlash mashg’ulotining asosiy maqsadi talabalarga naturani kuzatish va uning o’ziga xos tomonlarini xajmli va aniq ifodalay olish usullarini o’rgatishdir. Shuningdek, naturani aynan o’zini mexanik ravishda tasvirlamasdan, balki eng asosiy anatomik plastik holatlariga e’tibor qilib konstruktiv, yaxlit tasavvur etishga yondoshtirishdan iboratdir. Naturadan haykal ishlash bo’yicha amaliy mashg’ulotlar jarayoni quyidagi ketma-ketlik asosida ko’riladi:

- 1) Plastilin, loyni karkas yoki taxtachaga yopishtirib, taglik tayyorlash;
- 2) Naturaning umumiy ko’rinishini ifodalash va nisbatlarini topish;

3) Umumiy ko‘rinish va plastik bog‘lanishni aniqlash;

4) Muhim detallarni ishlash;

5) Mayda detallarni ishlab chiqish;

6) Ishni umumlashtirish, kerakli yuzalarga ishlov berib pardoqlash.

Haykaltaroshlik mashg‘ulotlarini tashkil etish metodikasi bolalar, talabalar yoki kattalar bilan olib boriladigan ijodiy jarayonni samarali tashkil etish usullarini o‘z ichiga oladi. Bu metodika quyidagi asosiy jihatlarga e‘tibor qaratadi:

1. Maqsad va vazifalarni belgilash.

• Haykaltaroshlik mashg‘ulotining umumiy maqsadini aniqlash. Haykaltaroshlik mashg‘ulotining asosiy maqsadi o‘quvchilarga shakl yaratish ko‘nikmalarini o‘rgatish, ularning ijodiy fikrlashini rivojlantirish va tasviriy san‘at vositalari orqali estetik didini shakllantirishdan iborat. Talabalarning tayyorgarlik darajasiga qarab vazifalarni shakllantirish bu haykaltaroshlik mashg‘ulotlarini samarali tashkil etish uchun talabalar tayyorgarlik darajasiga qarab vazifalarni to‘g‘ri belgilash muhim. Talabalarning bilim va ko‘nikmalariga qarab mashg‘ulot bosqichlari quyidagicha shakllantirilishi mumkin:

Boshlang‘ich daraja (Yangi boshlovchilar).

Maqsad: Haykaltaroshlik asoslari bilan tanishtirish, qo‘l motorikasini rivojlantirish, oddiy shakllarni yasashga o‘rgatish.

Vazifalar:

a) Haykaltaroshlik materiallari (loy, plastilin, gips) bilan ishlash texnikasini o‘rganish.

b) Geometrik shakllarni yasash (shar, kub, silindr).

c) Oddiy predmet va hayvon figuralarini yaratish.

d) Materiallarni to‘g‘ri ishlatish va asbob-uskunalar bilan tanishish.

e) Haykaltaroshlikda asosiy nisbat va proporsiyalarni tushunish.

Tavsiya etilgan mashg‘ulotlar:

• Plastilindan mevalar yoki o‘yinchoqlar yasash.

• Oddiy hayvon figuralarini yaratish.

• Portret haykali uchun asosiy bosh shaklini chiqarish.

O‘rta daraja (Asosiy bilim va ko‘nikmalarga ega bo‘lgan talabalar).

Maqsad: Realistik shakllar yaratish, tafsilotlarga e‘tibor qaratish va kompozitsiya tuzish.

Vazifalar:

a) Inson anatomiyasi asoslarini o‘rganish (yuz va qo‘l-proporsiyalar).

b) Ob‘ektlarni hajmli tasvirlashni rivojlantirish.

c) Oddiy haykallarni yasash, bosqichma-bosqich murakkablikni oshirish.

- d) Formani o'yib ishlash (yog'och yoki boshqa materiallarda).
- e) Haykalga tekstura va tafsilot qo'shish.

Tavsiya etilgan mashg'ulotlar:

- Inson boshi yoki qo'lining skulpturasini yaratish.
- Tanlangan mashhur haykaltaroshlarning ishlarini o'rganish va qayta yaratish.
- O'ziga xos kompozitsiya tuzish (ikkita yoki undan ortiq ob'ektni birlashtirish).

Yuqori daraja (Tajribali talabalar).

Maqsad: Murakkab kompozitsiyalar yaratish, individual uslubni rivojlantirish va ijodiy yondashuvni shakllantirish.

Vazifalar:

- a) Aniq detallarga va matnlarga ishlov berish.
- b) Murakkab figurali kompozitsiyalar yaratish.
- c) O'z konsepsiyasiga ega haykallar yaratish.
- d) Abstrakt va realistik yondashuvlar bo'yicha eksperimentlar qilish.
- e) Materiallarning yangi turlarini sinab ko'rish (metall, shisha, aralash texnika).

Tavsiya etilgan mashg'ulotlar:

- Murakkab inson yoki hayvon haykalini yaratish.
- San'at tarixidagi mashhur haykallarni qayta talqin qilish.
- O'z ijodiy g'oyasi asosida haykaltaroshlik loyihasini ishlab chiqish.
- Zamonaviy haykaltaroshlik texnologiyalarini (3D modellashtirish, AR texnologiyalar) sinab ko'rish.

Talabalarning tayyorgarlik darajasiga qarab mashg'ulot vazifalarini shakllantirish ularga yanada samarali o'rganish imkonini beradi.

- Boshlang'ich bosqich: Asosiy shakllar va materiallar bilan tanishish.
- O'rta bosqich: Realistik tafsilotlarga e'tibor qaratish.
- Yuqori bosqich: Murakkab kompozitsiyalar va ijodiy yondashuv.

2. Material va vositalarni tanlash.

Haykaltaroshlikda ishlatiladigan materiallar va ular bilan ishlash usullari.

Haykaltaroshlik mashg'ulotlarida turli materiallardan foydalanish mumkin.

Har bir material o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lib, ularni to'g'ri ishlatish talabalar uchun muhim ko'nikma hisoblanadi.

1. Loy bilan ishlash

Xususiyatlari:

- ✓ Elastik va yumshoq, shakl berish oson.
- ✓ Quriganida qattiqlashadi, ammo suv yordamida yumshatiladi.
- ✓ Tabiiy va ekologik toza material.

Ishlash bosqichlari:

1. **Loyni tayyorlash** – ishlatishdan oldin loyni yoğirib, havo pufakchalaridan tozalash.
2. **Asosiy shakl berish** – qo‘lda yoki maxsus asboblarda yordamida shakllantirish.
3. **Tafsilotlarni ishlash** – mayda detallar va silliqlash jarayoni.
4. **Quritish** – sekin quritish kerak, aks holda yorilish mumkin.
5. **Pishirish (agar kerak bo‘lsa)** – maxsus pechda 900-1200°C haroratda pishiriladi.

Mashg‘ulot uchun tavsiya: Hayvon yoki inson figurasi yasash.

2. Gips bilan ishlash.

Xususiyatlari:

- ✓ Tez qotadi va mustahkam bo‘ladi.
- ✓ Ishlatishdan oldin suv bilan aralashtirish kerak.
- ✓ Nafis detallarni chiqarish uchun qulay.

Ishlash bosqichlari:

1. **Aralashtirish** – gips kukuni suv bilan to‘g‘ri nisbatda aralashtiriladi.
2. **Qolipga quyish** – tayyorlangan gips suyuq holatda qolipga quyiladi.
3. **Qotish jarayoni** – 15-30 daqiqa ichida qotadi, to‘liq qotish uchun esa 24 soat kerak.
4. **Silliqlash va sayqallash** – yuzani tekislash va bo‘yash.

Mashg‘ulot uchun tavsiya: O‘z qo‘lingizning qolipini yaratish.

3. Plastilin bilan ishlash.

Xususiyatlari:

- ✓ Elastik va qayta ishlash mumkin.
- ✓ Qotmaydi, uzoq muddat shaklini saqlaydi.
- ✓ Bolalar va boshlang‘ich o‘quvchilar uchun ideal.

Ishlash bosqichlari:

1. **Plastilinni yumshatish** – qo‘lda yoki biroz isitarak yumshatish.
2. **Shakl berish** – qo‘lda yoki asboblarda yordamida shakllantirish.
3. **Tafsilotlar qo‘shish** – bo‘laklar biriktirish va detallar ustida ishlash.
4. **Fiksatsiya qilish (agar kerak bo‘lsa)** – maxsus lak yoki elim bilan mustahkamlash.

Mashg'ulot uchun tavsiya: Multfilm qahramonlari yoki hayvonlar yasash.

4. Yog'och bilan ishlash.

Xususiyatlari:

- ✓ Mustahkam va tabiiy material.
- ✓ Ishlash qiyinroq, maxsus asboblarni talab etiladi.
- ✓ Yog'och turiga qarab har xil ishlov berish mumkin.

Ishlash bosqichlari:

1. **Yog'och tanlash** – yumshoq yoki qattiq yog'och turlarini tanlash.
2. **Dastlabki kesish** – yog'ochni taxminiy shaklga keltirish.
3. **Chizish va o'yish** – maxsus o'tkir asboblarni bilan shakllantirish.
4. **Sayqallash va bo'yash** – yog'ochni silliq qilish va himoya qoplamasi

bilan ishlov berish.

Mashg'ulot uchun tavsiya: Milliy naqsh bilan yog'och haykalcha yasash.

5. Boshqa materiallar.

- ✓ **Mum:** Portret haykallari va mayda detallarga ishlov berish uchun qulay.
- ✓ **Metal:** Qiyinroq material, lekin mustahkam va uzoq muddatli.
- ✓ **Polimer loy:** Pechda pishirish orqali qattiqlashadigan va uzoq saqlanadigan material.

Har bir material o'ziga xos ishlov berish texnikasini talab qiladi. Boshlang'ich talabalar uchun plastilin va loy tavsiya etilsa, tajribali talabalar yog'och, gips va metall bilan ishlashni sinab ko'rishlari mumkin.

3. Pedagogik yondashuv. Haykaltaroshlik mashg'ulotlarida pedagogik yondashuv quyidagicha amalga oshirish mumkin:

- Individual va guruh ishlov metodlarini uyg'unlashtirish.
- O'quvchilarning qiziqish va qobiliyatlarini rivojlantirish.
- Didaktik o'yinlar, interfaol metodlar va eksperimentlarni qo'llash.

Haykaltaroshlik mashg'ulotlarida samarali ta'lim jarayonini tashkil etish uchun turli pedagogik yondashuvlar qo'llaniladi. Ularning har biri talabalarning ijodiy fikrlashi, texnik ko'nikmalari va estetik didini rivojlantirishga xizmat qiladi.

1. Individual yondashuv

- ✓ Har bir talabaga alohida e'tibor qaratish.
- ✓ Talabaning qiziqishlari va iste'dodiga qarab topshiriqlarni moslashtirish.
- ✓ Mustaqil ish qilish ko'nikmalarini rivojlantirish.

Qo'llash usuli:

- Talabalarga o'ziga xos loyiha ustida ishlov berish imkoniyatini berish.
- Turli darajadagi talabalar uchun individual topshiriqlar berish.

- Har bir talabanning kuchli tomonlarini aniqlash va rag‘batlantirish.

2. Interfaol yondashuv

- ✓ O‘zaro fikr almashish va jamoaviy muhokamalar orqali o‘rganish.
- ✓ Tanqidiy va ijodiy fikrlashni shakllantirish.
- ✓ O‘qituvchi va talabalar o‘rtasida faol muloqotni yo‘lga qo‘yish.

Qo‘llash usuli:

- Guruhda ishlash va kollektiv natijalarga erishish.
- O‘zaro baholash (talabalar bir-birining ishlarini baholaydi).
- Suhbatlar va muhokamalar orqali estetik baho berish.

3. Amaliy yondashuv (Eksperimental o‘rganish)

- ✓ “O‘rganish – amaliy tajriba orqali” tamoyilini qo‘llash.
- ✓ Har bir bosqichni amaliyot orqali tushuntirish.
- ✓ Tajribalar qilish va yangi texnikalarni sinab ko‘rish.

Qo‘llash usuli:

- Har bir nazariy tushunchani amaliy mashg‘ulot bilan mustahkamlash.
- Haykaltaroshlik materiallarini aralashtirib ishlash (masalan, loy va yog‘och kombinatsiyasi).
- Real ob‘ektlarni o‘rganish va ularni skulptura shaklida qayta yaratish.

4. Badiiy-estetik yondashuv

- ✓ Talabalarning san‘atga bo‘lgan qiziqishini oshirish.
- ✓ Haykaltaroshlik va boshqa san‘at turlarining bog‘liqligini tushuntirish.
- ✓ Klassik va zamonaviy san‘atni tahlil qilish orqali ijodiy fikrlashni rivojlantirish.

Qo‘llash usuli:

- Mashhur haykaltaroshlarning asarlarini tahlil qilish.
- Talabalarga o‘z uslubini shakllantirishga yordam berish.
- Haykaltaroshlikda rang, yorug‘lik va tafsilotlarning rolini o‘rganish.

5. Innovatsion yondashuv

- ✓ Zamonaviy texnologiyalar va 3D modellashtirishni haykaltaroshlik bilan uyg‘unlashtirish.
- ✓ Raqamli texnologiyalar va an’anaviy san‘atni birlashtirish.
- ✓ VR (virtual reality) va AR (augmented reality) imkoniyatlaridan foydalanish.

Qo‘llash usuli:

- 3D haykaltaroshlik dasturlaridan foydalanish.
- Zamonaviy san‘at va dizayn yondashuvlarini o‘rganish.
- Innovatsion materiallar bilan tajribalar o‘tkazish.

Haykaltaroshlik mashg'ulotlarida turli pedagogik yondashuvlarni birlashtirish orqali talabalar uchun samarali o'quv muhiti yaratiladi. **Individual, interfaol, amaliy, estetik va innovatsion yondashuvlar** orqali o'quvchilarning texnik va ijodiy ko'nikmalari rivojlantiriladi.

5. Natijalarni baholash

- O'quvchilarning ijodiy ishlarini san'atshunoslik nuqtayi nazaridan baholash.
- Har bir ishdagi ijodiy yondashuv va texnik ijro sifati bo'yicha fikr bildirish.
- O'quvchilarning mashg'ulot davomida olgan bilim va ko'nikmalarini tahlil qilish.

Bu metodika orqali haykaltaroshlik mashg'ulotlarini yanada samarali va ijodiy tarzda tashkil etish mumkin. Haykaltaroshlik mashg'ulotlarini samarali tashkil etish uchun to'g'ri metodik yondashuv muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu maqolada haykaltaroshlik ta'limining asosiy bosqichlari, pedagogik usullar va turli materiallar bilan ishlash texnologiyalari yoritib berildi.

Maqolada quyidagi jihatlar alohida e'tibor qaratildi:

✓ **Mashg'ulot maqsadlari va bosqichlari** – talabalarning tayyorgarlik darajasiga qarab turli vazifalar shakllantirildi.

✓ **Materiallar bilan ishlash** – loy, gips, yog'och, plastilin kabi materiallarning o'ziga xos xususiyatlari va ulardan foydalanish usullari tahlil qilindi.

✓ **Pedagogik yondashuvlar** – individual, interfaol, amaliy, estetik va innovatsion yondashuvlar orqali ta'lim jarayonini samarali tashkil etish yo'llari ko'rsatib berildi.

Natijada, haykaltaroshlik mashg'ulotlarini to'g'ri rejalashtirish va talabalarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish uchun kompleks yondashuv zarurligi aniqlandi. Pedagogik yondashuvlar va texnik metodlarni uyg'unlashtirish orqali san'at ta'limining sifati oshirilishi mumkin.

Adabiyotlar ro'yxati

1. Axmedov R. "Tasviriy san'at va haykaltaroshlik asoslari" – Toshkent: O'qituvchi, 2015.
2. Xo'jamqulov B. "Haykaltaroshlik texnologiyalari" – Toshkent: San'at, 2018.
3. Mirzayev N. "San'at ta'limining nazariy asoslari" – Toshkent: Fan va texnologiya, 2020.
4. Rahimov U. "Haykaltaroshlikda zamonaviy yondashuvlar" – Samarqand: Zarafshon, 2019.
5. Umarov A. "Tasviriy san'at pedagogikasi" – Toshkent: Ilm Ziyoyi, 2016.
6. Ziyodov K. "San'atshunoslikka kirish" – Toshkent: Akademiya, 2017.

7. Rojdestvenskiy Yu.S. "Основы скульптуры" – Москва: Искусство, 1985.
8. Michel Lauricella. "Morpho: Simplified Forms" – New York: Watson-Guptill, 2018.
9. Herbert Read. "A Concise History of Modern Sculpture" – Thames & Hudson, 1964.
10. Arntz K. "Sculpture Techniques and Materials" – London: Phaidon Press, 2002.